

MEMOARSKI ZAPISI MARIJE FABKOVIĆ

Memoarske zapise, koje kao povijesnu građu donosimo u prijepisu, Marija Fabković pisala je tijekom 1905. i 1906., nakon smrti supruga, učitelja Skendera Fabkovića, a na molbu prijatelja Davorina Trstenjaka, također poznatoga hrvatskog učitelja, koji je knjigom namjeravao odati počast svojem učitelju Skenderu Fabkoviću. Trstenjak je rukopis za knjigu završio krajem srpnja 1906. i ponudio ga za objavljivanje Hrvatskom pedagoško-književnom zboru, tada još uvijek glavnom nakladniku pedagoške literature u Hrvatskoj. Predsjednik Zbora bio je od 1906. do 1909. Stjepan Basariček. Trstenjak je dobio usmeno obećanje, no objavljivanje knjige, smatra, spriječio je upravo Basariček: „Prolazile su godine, a ja sam vidio sve više, kako je B. protiv Fabkovića i ovog djela.”¹ Nakon smrti Marije Fabković 1915. Trstenjak ponovno pita Zbor kada treba dostaviti rukopis, no ponovno nailazi na odbijanje. Knjigu pod naslovom *Fabkovići Skender i Marija* objavio je 1919. u nakladi Knjižare Čelap i Popović. U 17 kratkih poglavlja, koristeći se zapisima Marije Fabković i korespondencijom koju mu je stavila na raspolaganje te osobnim impresijama i spoznajama, Trstenjak piše o životu, radu i smrti Marije i Skendera Fabkovića da bi mlađi učitelji na njihovu primjeru našli „mnogo pobuda i ideala za svoj život i rad”.²

Marija i Skender Fabković bili su među osnivačima Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, pa će se njihove biografije naći u obljetničkoj monografiji *Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj 1871 – 1971*. Napisao ih je Mihajlo Ogrizović, koji je 1973. u nakladi Školskih novina objavio knjigu *Marija Fabković: prilog povijesti hrvatskog učiteljstva*. Isti autor u knjizi *Likovi istaknutih pedagoga I* (1980.) uz Ivana Filipovića ponovno piše o Mariji Fabković i Skenderu Fabkoviću. U navedenim djelima Ogrizović detaljno opisuje njihov životni put, pedagoški i društveni rad, s iscrpnom bibliografijom njihovih radova i radova o njima.

Marija Fabković, Zagreb, 1872.
(HŠM Mf 921)

1 Trstenjak, Davorin. *Fabkovići Skender i Marija*. Zagreb: Izdanje Knjižare Čelap i Popovac, 1919., str. 8.

2 Isto, str. 10.

Iako su se i Trstenjak i Ogrizović u svojim djelima koristili zapisima Marije Fabković, tek će njihova dostupnost u izvornom obliku čitatelju dočarati njezin pogled na jedno vrijeme i brojne aktere u njemu. Zapisi su nastali u delikatnom periodu, neposredno nakon Skenderove smrti, u poznoj dobi, kad se polako svode računi i kad popuste kočnice obzira, a ogorčenje je toliko jako da misli postaju riječi, nimalo lijepe i ugodne. *Prefrigana lija, zloduh, crna duša, ništarija, duševna karikatura, plagijator, diktator* samo su neki od epiteta kojima opisuje poznatoga i priznatoga, tada još živućeg, hrvatskog učitelja i pedagoga. Previše je bilo „žuhkih” iskustava, reći će na jednome mjestu, previše razočaranja u sustav i ljude.

„Meni je govoriti o Skenderu a ja nehotice toli često uplicem amo sebe”, piše Marija. Njihov se život i rad isprepletao. Bili su primjer angažiranih, obrazovanih učitelja, dijelili ista načela, težnje i ljubav prema svojem pozivu. Skender je, kako ga opisuje, bio dobričina i šaljivdžija, plemenit, pošten i velikodušan čovjek te nadasve iskren domoljub. Od školskih je dana prijateljevaio s Eugenom Kvaternikom i Antom Starčevićem. U Pragu se upoznao s istaknutim češkim intelektualcima i predstavnicima češkoga narodnog preporoda. Bio je izvrstan pučki učitelj, a kao učitelj zagrebačke preparandije ostao je u lijepom sjećanju svojim bivšim učenicima.

Marija Fabković, rođenjem Frechova, hrvatska je učiteljica češkoga podrijetla. Rođena je 8. veljače 1833. u Pragu, gdje je završila učiteljsku školu i 1853. započela službu u privatnoj djevojačkoj školi Svatove Amerlingove, supruge poznatoga češkog pedagoga Karela Slavoja Amerlinga. U Prag je 1849. došao Skender Fabković da bi slušao predavanja u Amerlingovu zavodu za obrazovanje učitelja Budeč. Skender je jedne nedjelje došao s dvojicom prijatelja u zavod za vrijeme druženja profesora uz glazbu i razgovore o knjigama. Marija opisuje njihov susret:

Kad smo se razilazili kući, umoli Skender od g. Amerlingove dozvolu, da me smije pratiti kući – išle smo dvije ja i drugarica (od malenih nogu Mare Fösstrova – a drugujemo vijerno već preko 66 ljeta!). Sutradan predstavi se Skender roditeljima i zamoli da smije kadikad dolaziti – jer, svršivši nauke, kani me oženiti. Otac odvratiti, da bi ti njegovi pohodi morali biti veoma rijetki, buduć moram marljivo učiti se (pohadjah onda vježbaonicu na C. kr. uzornoj školi njemačkoj u Pragu – jer česke ne bijaše) a svaka buduća pripravnica morala radi njem. jezika, da se utvrdi, tom školom proći.) Ima na takove misli još vremena, nastavio otac, ta mlada je! Čudnih li zaruka! Zar ne? Mene Skender ni nepita, kao da se to razumjeva samo sobom, o tako zvanoj, sada modernoj courmacherei³, nikada ni spomena.⁴

Vjenčali su se u kolovozu 1854. i nakon šest tjedana došli su u Viroviticu, gdje će Marija početkom školske godine 1854./55. započeti svoju učiteljsku službu u Hrvatskoj

3 Courmacherei – koketiranje.

4 Hrvatski školski muzej. Arhivska zbirka. HŠM A 2265. Fabković Marija: Životopis Skendera Fabkovića.

– u učionici sa 142 djeteta. Virovitička je pučka škola godinu dana prije pretvorena iz trogodišnje u glavnu četverogodišnju dječjačku školu. Skender je podučavao učenike četvrtoga razreda. U Virovitici su proveli šest godina. U kolovozu 1860. odlaze u Karlovac, pri čemu im je vjerojatno pomogao Ivan Vončina. Stanovali su u kući njegova tasta i punice – Mije i Ane Keršić. Fabkovići su već imali dijete – sina Milana, a uskoro su „na podpunu odgoj” dobili i unuka Keršićevih, odnosno sina Ivana Vončine rođenog 1855., nakon što mu je 1856. preminula majka Antonija rođena Keršić. Ivan Vončina se nakon smrti prve supruge oženio Milkom Kotur, čiji će mlađi brat Dušan također biti kod Fabkovićevih. O tome Marija piše:

U Karlovcu dade nam V. [Vončina] još i svoga devetogodišnjega šogora Dušana K. na odgoj – nešto mlađji Ivica⁵ i D[ušan] – ne, to nijesu bila djeca tudja, već rodjeni nam sinovi, koji su tečajem devetgodišnjeg boravka kod nas i s nama, tako k nam prionuli, zovuć nas jednako s Milanom mama i Babo, da sbilja dijete ne može više ljubiti svojih roditelja.

Skender Fabković, Zagreb, 2. pol. 19. st.
(HŠM Mf 935)

Obitelj Fabković seli se krajem kolovoza 1865. u Zagreb. Skender je zahvaljujući zalaganju Franje Račkog dobio mjesto učitelja u zagrebačkom „učiteljištu”, odnosno Muškoj učiteljskoj školi, a Marija je, nakon privatnoga podučavanja i neuspjeloga pokušaja da otvori svoju privatnu školu, dobila 1868. mjesto učiteljice ženskoga ručnog rada u novoosnovanoj višoj djevojačkoj školi u Zagrebu. Ravnatelj svih zagrebačkih pučkih škola i preparandije bio je od 1860. do 1875. Franjo Klaić. Marija Fabković piše o njegovoj neslavnoj ulozi u njezinu i Skenderovu profesionalnom životu. O njoj je referirao da je nesposobna i neugledna osoba za mjesto učiteljice u višoj djevojačkoj školi, a usto nosi plave naočale, ima kratku kosu i svakoga dana poput vojnika prepliva Savu. Namještenje je dobila, no poslije će ipak biti premještena na mjesto učiteljice u nižoj pučkoj školi bez obzira na to što je bila osposobljena za učiteljicu u građanskim odnosno višim pučkim školama.

Razočarali su ih i neki prijatelji, kao na primjer Ivan Vončina, koji će kao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu staviti svoj potpis na Skenderovo rješenje o umirovljenju 30. rujna 1885. Da je to učinio samo dan poslije, njegova bi mirovina umjesto 75 iznosila 200 forinti mjesečno. Desetak godina nakon Skenderova umirovljenja, u mirovinu je 1896. otišla i Marija. Bila je ogorčena, ponajprije zbog nepravde koju je doživjela. Uvijek su joj dodjeljivali razred s puno bolesne djece koja nisu redovito

5 Ivan Vončina ml.

pohađala nastavu, što se odražavalo i na njezin uspjeh kao učiteljice. Nakon umirovljenja nije se prepustila očaju. U proljeće sljedeće godine odlazi u Pariz, usavršava se u francuskom jeziku i sluša sveučilišna predavanja. Iz Pariza 13. veljače 1897. piše Davorinu Trstenjaku:

Vjerujte, što zovete kod mene energijom, nije drugo, nego praobična, puka sebebrana. Tà proglasiše me službeno, na saboru pred svom publikom, gotovim cretinom. Kako ćeš odbiti takove potvore? Pa čime nadoknaditi otimačinu? Dadoše mi kukavnih 50 fr mjes. Kao psu baciše mi oglodanu kost.⁶

Zbog obiteljskih prilika vraća se u Hrvatsku 1898., ali će već sljedeće godine ponovno posjetiti Francusku i Švicarsku i položiti planirane ispite. Početkom 20. stoljeća Marija i Skender Fabković žive skromnim životom. Odnosi s Hrvatskim pedagoško-književnim zborom su narušeni, osobito nakon Filipovićeve odlaska iz Zbora. Skender Fabković i Ivan Filipović ostali su prijatelji, redovito su se viđali sve do Filipovićeve smrti 1895. godine. U kolovozu 1904. Marija i Skender Fabković obilježili su 50 godina zajedničkoga života. Nepunu godinu nakon proslave zlatnoga pira, 6. svibnja 1905., samo dan prije svojega 79. rođendana, umro je Skender Fabković. Sljedećih deset godina Marija živi povučeno, nerijetko samotnički. Ostala je povezana s Davorinom Trstenjakom. Njegovu knjigu o Skenderu nije dočekala. Preminula je 24. srpnja 1915. Tri godine nakon nje svijet je napustio i njihov sin Milan, pijanist i učitelj glazbe.

Memoarske zapise Marije Fabković donosimo u prijepisu, onakve kakvi su u izvorniku. Manje intervencije u obliku dopunjavanja ili dodavanja riječi naznačene su u uglatim zagradama. Radi lakšega čitanja i razumijevanja neke su riječi ili imena objašnjeni u bilješkama. Čitatelj će se uvjeriti u nezgrapnost stila i osebujnost vokabulara. Neke su pogreške u prijepisu neizbježne, no vjerujemo da nisu utjecale na sadržaj i smisao napisanog.

Prijepis rukopisa započela je kolegica Sonja Gaćina Škalamera. Nažalost, 12. listopada 2023. zauvijek nas je napustila. Rukopis Marije Fabković trebao je biti predstavljen na izložbi *Uspomene: autobiografski zapisi i korespondencija u Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja* koju je planirala realizirati u 2024. godini. S neizmjernom tugom i velikom odgovornošću dovršen je ovaj prijepis slijedeći njezinu misao da „dokumentarnost i subjektivnost autobiografskih zapisa, memoara i korespondencije svojom povijesnom i informativnom slojevitošću kontinuirano pobuđuju interes stručnjaka i čitateljske publike”. Nadamo se da će i ovi zapisi Marije Fabković pobuditi zanimanje i biti kamenčićem u mozaiku istraživanja života i rada istaknutih hrvatskih učitelja te općenito učiteljske zajednice u drugoj polovini 19. stoljeća.

Štefka Batinić

6 HŠM A 2311 OF Trstenjak, Davorin. Pisma Marije Fabković.